

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 2 (93)

Нұр-Сұлтан
2021

Редакциялық алқа:

А. Мұхамедиұлы,	өнертану докторы, профессор (алқа төрағасы)
Асанканов А.А.,	тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Қырғызстан).
Әбдуақап Қара,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Түркия).
Бороффка Н.,	археология докторы, профессор (Германия).
Бейсенов А.З.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Ибадуллаева З.Ө.,	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Қазақстан).
Ибраева А.Г.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі (Қазақстан).
Касеналин А.Е.,	PhD докторы (Қазақстан).
Купаева А.Қ.,	PhD докторы (Қазақстан).
Қартаева Т.Е.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Малдыбаева Р.К.,	өнертану кандидаты (Қазақстан).
Мұқтар Ә.Қ.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Нұразхан А.Ш.,	педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Көркемөнер академиясының академигі (Қазақстан).
Оңғар А.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Самашев З.С.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Төлеубаев Ә.Т.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Смағұлов О.С.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан).
Таймағамбетов Ж.Қ.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан).
Үмітқалиев Ұ.Ұ.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан).
Шамильоглу Ю.,	Висконсин университетінің профессоры (АҚШ).

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Қазақстанның киелі жерлері

Мұқтар Ә.Қ. Алтынордалық Сарайшық ортағасырлық тарихи деректерде 4

Бөкей Ордасына – 220 жыл

Ғиззатов С.М. Бөкей Ордасының тарихи тұлғалары және олардың атқарған қоғамдық-саяси қызметтері 10

Археология

Моллақанағатұлы С. Маңғыстаудан табылған «Диуани хикмет» қолжазбасы 17

Шағирбаев М.С., Сорокин Д., Казизов Е.С., Морыксин Д.В., Бычков В.С. Исследования остеологических материалов с городища Шымкент (2019-2020 гг.) 23

Аймұхамбет Ж.Ә. Шырайлы қаланың шынайы әпсаналары 47

Алаш тарихы

Сайлаубай Е.Е., Рахметуллин Е. Шыңғыстау өңірінен шыққан қазақ байларының меценаттық қызметі мен тағдыры 55

Филология

Хамзин М. Ақын Дия қажы Ахметұлы шығармашылығы: таным және тәлім аясындағы ой-толғамдар 73

Айтмұхамбетова Б.А. «Призовой слиток на казахской поэтической ниве!» 80

Асанов Қ.Д. Сөз өнерінің насихатшылық сипаты 97

Кәріпбаев Ж.Т. Жүсіпбек Шайхисламұлының «Жүсіп-Зылиха» тақырыбындағы назирасы 104

Этнография

Жәкішева З.С. Дара тұлға 121

Жүнісқанов Е.Б. Қазақтың құсбегілік өнері 134

Музей ісі

Ахметова С.М. Қасиетті құранның поэтикалық аудармасы 140

Мәдениеттану

Мырзахметов А.Ә. Архетип және көркем шығармашылықтағы «түпсана» 145

CONTENTS

Sacred places of Kazakhstan

Mukhtar A.K. Sarayshyk the time of the golden horde in medieval historical sources 4

Bukeevskaya Horde - 220 years

Gizzatov S.M. Historical figures of the Bokey horde and their socio-political activities 10

Archeology

Mollakanagatuly S. Manuscript of «Diwani hikmet» found in Mangystau 17

Shagirbayev M. S., Sorokin D., Kazizov E. S., Moryksin D.V., Bychkov V.S. Research of osteological materials from the medieval settlement of Shymkent (2019-2020) 23

Aimuhambet J.A. Genuine legends of a beautiful city 47

Alash's story

Sailaubai E.E., Rakhmetullin E. Medical activities and the fate of the kazakh riches, emitters from the region of Chingistau 55

Philology

Khamzin M. Creativity of akyn Dia kazhy Ahmetovich: thoughts in the field of knowledge and education 73

Aitmuhanbetova B.A. Golden Zhamby in Kazakh poetry or A new look at the heritage of Zhambyl 80

Asanov K.D. Information and propaganda character of oratory 97

Karipbaev J.T. Tale by Zhusupbek Shaykhislamula on the topic «Yusup-Zylikha» 104

Ethnography

Jakisheva Z.S. Unique personality 121

Zhuniskanov E. B. The art of domestication birds of prey 134

Museum business

Akhmetova S.M. The poetic translation of the holy quran 140

Cultural studies

Mirzakhmetov A.A. Archetype and «subconsciousness» in artistic creativity 145

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІ

<https://doi.org/10.47500/2021.v2.i2.01>

Мұқтар Ә.Қ.

Сарайшық мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы,
Атырау қ., Қазақстан
e-mail: muktar64@mail.ru

АЛТЫНОРДАЛЫҚ САРАЙШЫҚ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕРДЕ

Қасым хан билеген Қазақ хандығының астанасы Сарайшық қаласы Елбасының «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасының тізіміне енген. Сол тұрғыда «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығында соңғы жылдары көптеген келелі істер қолға алынып, атқарылып жатыр. Археологтар ХІХ ғасырдың орта шенінде жасалған карта бойынша қалашықтың бағзы қамалын табу мақсатында көне шаһардың орнында қазба жұмыстарын жүргізуде. Осы қазба жұмыстары кезінде диірмен тасы, Өзбек хан билік құрған уақытта жасалған мыс тиындар табылған. Соңғы жәдігерлер 1330-1350 жылдары Сарайшықта соғылған деуге толық негіз бар. Археологтардың ең үлкен олжасы – жылқы бейнесінде жасалған жез кілт – әлемнің кез келген алдыңғы қатарлы музейлерінің экспозициясынан ойып тұрып орын алатындай жәдігер.

Бұл мақалада Сарайшық қаласы тарихының ортағасырлық деректерде көрініс табуы сөз болады. Сол замандардағы тарихшы, саяхатшылар Ибн Баттута, Өтеміс Қажы, Мырза Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыри, Әбілғазы, А. Қырыми еңбектері негізінде көне қаланың еліміз тарихындағы мән-маңызына ғылыми тұрғыда талдау жасалады.

Түйін сөздер: Алтынорда, Сарайшық, Ибн Баттута, Өтеміс Қажы, Мырза Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыри, Әбілғазы, А. Қырыми еңбектері.

Соңғы жылдары еліміздің Жошы Ұлысы – Ұлық Ұлыс (Алтын Орда) тарихына айрықша мән бере бастауы көпшіліктің маңызды мәселеге назарын аударды. Әрине, оның алдында, сөз жоқ, тарихшылар жүрді. 2019 жылы Алтын Орданың құрылғанына 750 жылдығының атап өтілуі, ел Президенті Қ. Тоқаевтың Ұлытауда: «Ұлыханның (Шыңғыс ханның – Ә.М.) үлкен ұлы – Жошының мазары қазақ жерінде тұрғанын бүгінде еліміздегі және шетелдегі жұртшылықтың көбі біле бермейді. Ата-бабалардың аманатына адал болу – бізге сын. Сондықтан біз Алтын Орданың

негізін қалаған Жошы ханның есімін ұлықтауды міндетті түрде қолға алуымыз қажет» («Ұлытау – 2019» халықаралық туристік форумы..., 2021), кейін 2021 жылы 21 сәуірде «Атырау өңірінде қастерлі әрі тарихи орындар көп. Соның бірі – ежелгі Сарайшық қаласы бой көтерген жер. Алтын Орда дәуірінде маңызды рөл атқарған шаһардың Қазақстан аумағында орналасуы тегін емес. Бұл төл тарихымыздың тамыры терең екенін көрсетеді. Біздің бабаларымыз қала салып, жаңа мәдениетке жол ашқан. Әйгілі Сарайшық – соның айқын дәлелі. Мұнда Алтын

Орда дәуірінің хандары және қазақтың ұлы ханы Қасым хан жерленгені белгілі. Жалпы, ұлан-байтақ жеріміздегі көне шаһарларды, мемлекеттігіміздің тарихында айрықша орны бар Алтын Орданы жан-жақты зерттеп, ғылыми ақпараттық жұмыстарды жүйелі жүргізу керек. Сол арқылы елдік шежіремізді кеңінен таныта аламыз. Осыны жас ұрпақтың санасына сіңіруіміз керек» (Президент Сарайшық орталығы құрылысына қатысты..., 2021), – деп бағалауы осы бағыттағы жаңа ізденістерге, қолда бар деректерді жаңаша саралауға жол ашты.

Ортағасырлық Сарайшық туралы деректер, алдымен, 1334 жылы Сарайшық қаласында болған араб саяхатшысы Ибн Баттутаның (Баттута Абу Абдаллах Мухаммед Ибн) жазбаларынан белгілі. Саяхатшы Кафа (Феодосия)-Қырым-Азак (Азов)-Маджар, одан 1334 жылы 6 мамырда Өзбек хан Ордасы орналасқан Биш-Тағқа (Бештау, Пятигорье) барады. Кейін хан рұқсатымен Булгар қаласына,

кері оралып ханмен бірге Қажы-Тархан қаласына жолға шығады. Араға уақыт сала ол ханның тапсырмасымен бір әйелін оның әкесі Византия императорына, Константинополь қаласына апарды. Оның сапары Сарай-Үкек-Судак-Баба-Сұлтан қалалары арқылы жүзеге асады. Константинополь қаласында бір айдан астам уақыт болып Қажы Тарханға, одан Өзбек хан орналасқан Сарай қаласына жетеді.

1334 жылы желтоқсан айында Ибн Баттута Сарай қаласынан арбамен 10 күн жүріп Сарайшыққа келеді. Ибн Баттута жазбасының құндылығы оның өз сапарында Дешті Қыпшақ даласын, оны билейтін Жошы ұрпақтары туралы, өзі көрген қалалар туралы жазып қалдыруы дер едік. Әсіресе, саяхатшының жұма намазынан соң хан отыратын «Алтын шатырды» суреттеуі ерекше қызықты. Алтын шатыр ортасында хан тағы орналасқан. Ханның екі жағында әйелдері, ұлдары орналасқан. Ал қыздары хан алдына жайғасқан. Осы дәстүрмен

*Сарайшық қаласының орнында жүргізіліп жатқан қазба жұмыстары.
Nowadays view of Bokey Horde in West Kazakhstan.*

екі жақта ұлы әмірлер отырса, алдында сұлтандар тұрған (Иловайский, 1896: 33-34).

Неміс түркітанушысы Бертольд Шпулер Ибн Баттутаның тарихи еңбегін саралай келе Жаңа Сарайдағы: «Алтын тас (золотой камень) представлял собой величественное здание, башни которого украшала полная луна весом в два египетских киккара (один киккар был равен примерно 42,5 кг). Трон правителя первоначально был деревянным. Вокруг дворца располагались жилища татарской знати» (Шпулер, 2018: 238), – деп толықтыра түседі.

Ибн Баттута Сарай Бату мен Сарай Беркені Сарай қаласы, Сарайшықты Сараджук деп көрсетеді. Саяхатшы күнделігіне: «Сараджук, «джук» яғни «кіші». Онымен олар «кіші Сарай» дегенді білдіргісі келген. Қала үлкен, толық өзен жағалауында орналасып, өзен «Ұлысу» аталады. Өзеннің арғы бетіне дейін қайықтар қойылып, Бағдадқаласындағыдай көпір жасалған» деп жаза келіп, «ата» деп аталатын түрік ақсақалының Завияда ас және бата бергенін, кейін қаланы басқаратын қадидің қабылдағанын жазады. Сонымен бірге Ибн Баттута Сарайшықта арба сүйреген аттарын сатып, саяхатын әрі жалғастыру үшін түйе сатып алғанын көрсетеді. Араб саяхатшысының еңбегіндегі Сарайшыққа қатысты қысқа болса да ақпараттар қаланың Жошы ұлысы аумағындағы орнын айшықтауға көмектеседі. Қаланың империяның өзге астаналары тәрізді Сарай аталуы оның Алтын Орда хандарының саяси орталығы болғанын дәлелдейді. Кейін Құрбанғали Халид өзінің «Бес тарихында»: «Сарай, Сарайшық пен хан ордасы қалаларының айналасына орналасқандықтан хан, ханзадалар билігі үзілмей жалғасып отырды» деп көрсетеді (Халид, 1992: 50). Баттута жазбасындағы Сарайшықтағы жүзбелі көпірдің өзі Азия-Европа аралығындағы экономикалық орталық немесе Ұлыс астаналарына өтетін маңызды керуен жолы болғанын дәлелдейді.

Ибн Баттута еңбегіндегі деректер **XVI ғасырдың алғашқы жартысында** жазылған Өтеміс қажы зерттеулерімен толыға түседі. Еңбек Шайбандық, 1558 жылы өлтірілген Ес сұлтанның тапсырмасымен жазылған және Тоқтамыс ханға дейінгі Ұлы Дала тарихын қамтиды. Еңбекте Сарайшық бір-ақ рет аталып, Берке хан тұсында Дешті Қыпшақтың ислам дінін қабылдауымен байланыстырылады. Оның анықтауынша, Жошы хан қайтыс болған соң Берке Сығанаққа келіп, ислам дінін меңгере

бастаған. Ал Сайын хан қаза болған соң қазірет шейх оны ата жұртқа бағыттайды. Зерттеуші Қажы-Тархан уәлаятындағы Қажы Нияздың айтуы бойынша «Берке хан Қара Көлден Үргенішке, одан Сарайшыққа жолға шығады. Хан жанында Сарайшыққа жеткенше 500 адам, Сарайшықтан Еділ жағалауына жеткенде 1500 адам жиналған» деп жазып алады (Утемиш-хаджи, 1992: 96-97). Осы арада ханға Сарайшықтың да қолдау көрсеткені анық.

Соңғы жылдары татар ғалымдары аударған «Шыңғыс-наменің» жаңа нұсқасында қазақ хандарының атасы Барақ ханның Сарайшық маңында қаза тапқаны туралы құнды дерек береді. Еңбекте «Барақ елі Жайықтан өтіп Жемге жетті. Шайқас Қайнар Сағызда болды. Қыпшақ Айас Барақты ұстап, басын алып, Мұхаммед хан мен Қазі бекке берді. Өзі Сарайшық даруғасы (қала басшысы – Ә.М.) болды» деп жазылған (Утемиш-хаджи, 2017: 77-78). Бұл пікірді кейін ортағасырлық зерттеушілер – Қ. Жалайыри Барақ хан: «Оның өзі алып тұлғалы, ірі, нағыз ер, батыр еді. Тез арада әр тараптағы ұлыстарды бағындырды. Ақыр аяғында Еділ төңірегінде, Жайық бойында, Сарайшық қаласына жақын жердегі Қас Наурыз өңірінде опат болды» (Жалайыр, 1997: 114), 1747 жылғы «Умдет Ал-Ахбар» еңбегінде А. Қырым: «Затем напали на след Барака хана. Он был ранен, из-за этого не мог взобраться на коня, и остался на вершине холма только с одним слугой. Кыпчак Айас бег, отрезал ему голову, вместе с ханом привел к Гази беку. Ему в руки был дан ярлык и должность даруги города Сарайчык, с выплатой каждый год тридцать тысяч золота. Это и является причиной того, что по сегодняшний день они называют себя правителями кыпчакского народа в Сарайчыке. В это время Курлевут Магреб бег во время упомянутой битвы, ранил Барака. Он пел на пьяных торжествах: «мой палец, который стрелял в Барака – жив, моя глотка хочет меда» деген жолдармен толықтыра түседі (Қырым, 2018: 81-83). Дегенмен Жалайыри еңбегіндегі Қас пен Наурызды «Шыңғыс-наме» Едіге бидің балалары ретінде жазғанын атап өтеміз (Утемиш-хаджи, 2017: 77-78).

1541-1546 жылдары жазылған Мырза Хайдар Дулатидің «Тарихи Рашиди» еңбегі Бұрындық ханның Сарайшықта, ал Қасым ханның одан іргесін алшақтатып Моғолстанмен шекарадағы Қаратал қыстағына тұрақтағанын

жазады (Материалы по истории Казахских ханств..., 1969: 223). Бұл деректі В. Трепавлов: Сарайшықта Жәнібектің, Бұрындықтың және Қасымның ордасы болды» деп тарқатады (Трепавлов, 2016: 585).

Қазақ Хандығы тарихына қатысты тұлғаларының өмірі мен қызметі туралы құнды деректерін қалдырған Қадырғали Жалайыри болды. Оның еңбегі **1602 жылы** жазылды. Қадырғали би еңбегінде қазақ хандарының атасы Барақ хан Құйыршықұлы, оның немересі Қасым хан Жәнібекұлы тағдырларын Сарайшықпен байланыстырады. Би Оңдан сұлтанның ұлы Оразмұхамеддің жанында Қасым хандығында болған-ды. Сондықтан оның қазақ хандары, олардың аталары жөніндегі мәліметтеріне толық сенуге болады деп есептейміз. Зерттеуші Қасым ханды: «Оның хикаясы әр жерде айтылады, сондықтан мәлім, мәшһүр болды. Ақырында Сарайшықта дүние салды. Бұл күндері оның қабірі Сарайшықта жатыр» деп анықтайды (Жалайыр, 1997: 121).

Ортағасырлардағы Сарайшыққа қатысты **1663-1664 жылдары** маңызды деректерді жинақтаған Әбілғазы баһадүр болды. Алдымен ол Берке ханның исламды қабылдау барысын толықтырады. Оның анықтауынша хан: «Бір күні аттанып, ағасының (Бату хан – Ә.М.) салдырған Сарайшық атты шаһарына барды. Мұнда Бұхарадан көп керуен келіп жатыр еді. «Ол керуеннің ішінен екі жақсы кісіні бір аулақ жерге шақыртып, мұсылманшылықтың шарттары мен тарихын сұрады. Бұл кісілер мұсылманшылықты жақсы баян қылды. Бүрге хан таза жүрегімен мұсылман болды» (Әбілғазы, 1991: 115). Бұл арада Әбілғазы Өтеміс қажының дерегіне жаңа пікір, ханның исламды қабылдау шешімі Сарайшықта жүзеге асқанын баяндайды.

Әбілғазы еңбегі өзіне дейінгі еңбектерде айтылмаған деректерді жарыққа шығаруымен құнды. Мәселен, Батудың Сарайшықты салдыруы, Жошы Ұлысы хандарының Сарайшықта хан сайланып таққа отыруы. Зерттеуші: «Өзбек хан өлгеннен соң оның ұлы Жәнібекті хан көтерді, Жәнібек хан ғажайып мұсылман патша болды, өзі ғұлама, ибалы, ақылды кісі еді, Сарайшық шаһарында

таққа отырды, шарифатты қатаң сақтар еді», «Жәнібек хан өлгеннен соң Тебризден Бердібек хан Сарайшыққа келді. Үш күн аза тұтып, азадан соң барлық ханзадалар мен әмірлер жиналып, Бердібекті хан көтерді» деп жазады (Әбілғазы, 1991: 116-117). Бұл дерек Сарайшықта империяны билеген хандардың алтын тағы болғанын айғақтайды. Оған қоса Әбілғазы Сарайшық Жошы Ұлысын билеушілерінің пантеоны болғанын да жазады. Ол: «Тоқтағу хан «Көп жұртты бағындырып ата мен ағалардың дәстүрімен көп іс тындырып, ақыры бұл дүниені тастап ол дүниеге кетті. Патшалық өмірі алты-ақ жыл болды, Сарайшық шаһарында жерленді», Жәнібек хан Өзбекұлын «ол он жеті жыл патшалық құрды. Сарайшықта жерленді» деп жазады (Әбілғазы, 1991: 116-117).

Сонымен қолда бар ортағасырлық деректер – Ибн Баттута, Өтеміс Қажы, Мырза Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыри, Әбілғазы, А. Қырым еңбектері Сарайшық қаласының Жошы Ұлысы тарихындағы орнын толыққанды анықтамағанымен, оның ел ішінде маңызды мемлекеттік саясатты жүзеге асырған қала болғанын дәлелдейді.

Біріншіден, қала Еділ-Жайық аралығындағы Жошы Ұлысының маңызды үш қаласының – Сарай Бату, Сарай Берке қалалары қатарында болды. Сарайшық империя билігіндегі хан сайлауды жүзеге асырған, хан тағын сақтаған қала болды.

Екіншіден, Жошы Ұлысының экономикалық орталықтарының біріне айналды. Мұнда Азия-Европа керуендері, саудагерлері тоғысты.

Үшіншіден, Жошы Ұлысында ислам дінінің орнығуында маңызды рөл атқарды, елдің рухани астанасы болды, ірі миссионерлердің кездесу аумағына айналды.

Төртіншіден, ел билеушілерінің мәңгілік мекеніне айналды. Бұл арада ноғай билерін айтпағанда, жазба деректер Алтын Орда хандары Тоқтағу мен Жәнібекті, қазақ ханы Қасымды осында жерлегенін анық жазады. Оларға қосымша тарихи деректермен Бердібек пен Барақ хандарды, ноғай жырлары бойынша Тоқтамыстың басы Сарайшықта жерленген деп анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Ұлытау – 2019» халықаралық туристік форумында сөйлеген сөзі // <https://www.akorda.kz> › meml... 16.06.2021
2. Президент Сарайшық орталығы құрылысына қатысты мәселені дереу шешуді тапсырды // <https://lenta.inform.kz> › prezid... 16.06.2021
3. Иловайский Д.И. «История России. В 5 томах. Том 2. Собиратели Руси». Века XIV и XV. – М., 1896. – 611 с.
4. Шпулер Бертольд. Золотая Орда. Монголы на Руси. 1223-1502 / Пер. с нем. С.Ю.Чупрова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2018. – 320 с.
5. Халид Құрбанғали. Тауарих Хамса (Бес тарих). Ауд. Б.Төтенаев, А. Жолдасов. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 304 б.
6. Утемиш-хаджи. Чингиз-наме / Факсимиле, перевод, транскрипция, текстологические примечания, исследование В.П.Юдина. Комментарии и указатели М.Х. Абусейтовой. – Алма-Ата: Ғылым, 1992. – 296 с.
7. Утемиш-хаджи. Кара таварих / Транскрипция И.М. Миргалева, Э.Г. Сайфетдиновой, З.Т. Хафизова; перевод на русский язык И.М. Миргалева, Э.Г. Сайфетдиновой; общая и научная редакция И.М. Миргалева. – Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2017. – 312 с.
8. Жалайыр Қ. Шежірелер жинағы. – Алматы: Қазақстан, 1997. – 128 б.
9. Абдулғаффар Кырыми. Умдет ал-ахбар. Книга 2: Перевод. Серия «Язма Мирас. Письменное Наследие». – Казань: Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2018. – 200 с.
10. Материалы по истории Казахских ханств XV-XVIII веков (Извлечения из персидских и тюркских сочинений). Составители: С.К. Ибрагимов, Н.Н. Мингулов, К.А. Пищулина, В.П. Юдин. – Алма-Ата: Издательство «НАУКА» Казахской ССР, 1969. – 649 с.
11. Трепавлов В.В. История Ногайской Орды. / Отв. ред. М.А.Усманов. 2-изд., испр. идоп. – Казань: Издательский дом «Казанская недвижность», 2016. – 764 с.
12. Әбілғазы. Түрік шежіресі. – Алматы: Ана тілі баспасы, 1991. – 208 б.

References

1. Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyń «Ulytaý – 2019» halyqaralyq týristik forýmynda sólegen sózi // <https://www.akorda.kz> › meml... 16.06.2021
2. Prezident Saraishyq ortalyǵy qurylysyna qatysty máseleni dereý sheshýdi tapsyrdy // <https://lenta.inform.kz> › prezid... 16.06.2021
3. Ilovaiski D.I. «Istoria Rossiı. V 5 tomah. Tom 2. Sobiratelı Rýsi». Veka HÍV i HV. – M., 1896. – 611 s.
4. Shýpler Bertold. Zolotaia Orda. Mongoly na Rýsi. 1223-1502 / Per. s nem. S.Iý.Chýprova. – M.: ZAO Sentropoligraf, 2018. – 320 s.
5. Halid Qurbanǵalı. Taýarın Hamsa (Bes tarıh). Aýd. B.Tótenaev, A. Joldasov. – Almaty: Qazaqstan, 1992. – 304 b.
6. Ýtemish-hadji. Chingiz-name / Faksimile, perevod, transkripsia, tekstologicheskie primechania, issledovanie V.P.Iýdina. Kommentarii i ýkazatelı M.H. Abýseitovoi. – Alma-Ata: Ğylym, 1992. – 296 s.
7. Ýtemish-hadji. Kara tavarıh / Transkripsia I.M. Mirgaleeva, E.G. Saifetdinovoi, Z.T. Hafızova; perevod na rýsski iazyk I.M. Mirgaleeva, E.G. Saifetdinovoi; obshaia i naýchnaia redaksia I.M. Mirgaleeva. – Kazan: Institut istorii im. Sh. Mardjanı AN RT, 2017. – 312 s.
8. Jalayır Q. Shejireler jınaǵy. – Almaty: Qazaqstan, 1997. – 128 b.
9. Abdýlgaffar Kyrymı. Ýmdet al-ahbar. Knıga 2: Perevod. Seria «Iazma Miras. Pismennoe Nasledie». – Kazan: Institut istorii im. Sh.Mardjanı AN RT, 2018. – 200 s.
10. Materialy po istorii Kazahskih hanstv XV-XVIII vekov (Izvlačenja iz persidskih i túrkskih sochineni). Sostaviteli: S.K. Ibragimov, N.N: Mingýlov, K.A. Pishýlina, V.P. Iýdin. – Alma-Ata: Izdatelstvo «NAÝKA» Kazahskoi SSR, 1969. – 649 s.
11. Trepavlov V.V. Istoria Nogaiskoi Ordı. / Otv. red. M.A.Ýsmanov. 2-izd., ispr. idop. – Kazan: Izdatelski dom «Kazanskaia nedvijimost», 2016. – 764 s.
12. Ábilǵazy. Túrik shejiresi. – Almaty: Ana tili baspasy, 1991. – 208 b.

Муктар А. К.

Сарайшыкский государственный историко-культурный музей-заповедник,
г. Атырау, Казахстан
e-mail: muktar64@mail.ru

Muktar A.K.

Saraishyk State Historical and Cultural
Museum-Reserve,
Atyrau, Kazakhstan
e-mail: muktar64@mail.ru

САРАЙШЫК ВО ВРЕМЕНА ЗОЛОТОЙ ОРДЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

Город Сарайшык, столица казахского ханства, в котором правил Касым-хан, вошел в список проекта «Сакральная география Казахстана» в рамках программы Елбасы «Рухани жаңғыру». В Государственном историко-культурном музее-заповеднике "Сарайшык" за последние годы сделано немало. Археологи проводят раскопки древнего города с целью найти замок багзы городища по карте середины XIX века. Во время этих раскопок был обнаружен мельничный камень, медные монеты, сделанные во времена правления Узбекского хана. Есть все основания полагать, что последние экспонаты были отчеканены в Сарайшыке в 1330-1350 годах. Самая большая находка археологов – латунный ключ, сделанный в образе лошади. Место этого артефакта выделяется в экспозициях любого из ведущих музеев мира.

В этой статье речь пойдет о том, как история города Сарайшык отражена в средневековых источниках. На основе трудов историков тех времен, путешественников Ибн Баттуты, Утемиса кажы, Мырза Хайдара Дулати, Кадыргали Жалаири, Абельгазы, А. Кырыми проводится научный анализ значения древнего города в истории нашей страны.

Ключевые слова: Алтынорда, Сарайшык, Ибн Баттута, Утемис кажы, Мырза Хайдар Дулати, Кадыргали Жалаири, Абельгазы, труды А. Кырыми.

SARAYSHYK THE TIME OF THE GOLDEN HORDE IN MEDIEVAL HISTORICAL SOURCES

The city of Saraishyk, the capital of the Kazakh Khanate, in which Kasym Khan ruled, was included in the list of the project «Sacred Geography of Kazakhstan» within the framework of the Elbasy program «Rukhani Zhagyr». A lot has been done in the State Historical and Cultural Museum-Reserve «Saraishyk» in recent years. Archaeologists are carrying out excavations of the ancient city in order to find the castle of the ancient settlement on the map of the middle of the 19th century. During these excavations, a millstone was discovered, copper coins made during the reign of the Uzbek Khan. There is every reason to believe that the last exhibits were minted in Saraishyk in 1330-1350. The largest archaeological find - a brass key made in the shape of a horse - is a relic carved from the exposition of any of the leading museums in the world.

This article considers how the history of the city of Saraishyk is reflected in medieval sources. The scientific analysis of the significance of the ancient city in the history of our country is given on the basis of the works of historians of those times, travelers as Ibn Battuta, Utemis kazhy, Myrza Haidar Dulati, Kadyrgali Zhalairi, Abulgazy, A. Kyrymi.

Key words: Altynorda, Saraishyk, Ibn Battuta, Utemis kazhy, Myrza Haydar Dulati, Kadyrgali Zhalairi, Abulgazy, works of A. Kyrymi.